

KORRUPSIYANING KELIB CHIQISHI, SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

**Jizzax politexnika instituti Korruptsiyaga
qarshi kurashish komplaens nazorat
tizimini boshqarish bo'limi boshlig'i
Xaitov Xasan Qodirovich**

Annotatsiya: Maqolada korruptsiyaning kelib chiqishi, ahamiyati, shakllanishi, tarixiy jarayonlaridagi o'rni haqida ma'lumot berilgan. Xususan, maqolada korruptsiyaning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi o'rni va roli haqida tushunchalar yoritilgan. Tarixiy jarayonda korruptsion jarayonlarning salbiy oqibatlarini to'g'risida tushunchalar keltirilgan.

Tayanch tushunchalar: Korruptsiya, ibtidoiy jamiyat, kohin, tarixiy jarayon, Lagash shahar-davlati, Bxarat, Qadimgi Misr fir'avnlari, Qadimgi Rim, sudya.

STAGES OF ORIGIN, FORMATION, AND DEVELOPMENT OF CORRUPTION

**Head of the Department for Management of the
Anti-Corruption Compliance Control System of the
Jizzakh Polytechnic Institute
Khaitov Khasan Kodirovich**

Abstract: The article provides information about the origin, significance, formation, and role of corruption in historical processes. In particular, the article highlights concepts about the place and role of corruption in socio-political life. In the historical process, concepts about the negative consequences of corruption processes are presented.

Key Concepts: Corruption, primitive society, priest, historical process, city-state of Lagash, Bharat, ancient Egyptian pharaohs, ancient Rome, judge.

Korrupsiyaning tarixiy ildizlari, aftidan, biron kishida moyillik uygʻotish uchun sovgʻa berish odatiga borib taqaladi. Qimmatbaho sovgʻa odamni boshqa iltimoslar orasida ajratib koʻrgan va uning iltimosi bajarilishiga xizmat qilgan. Shu sababli ibtidoiy jamiyatlarda kohin yoki qabila boshligʻiga toʻlov odat boʻlib qolgan. Davlat apparatining murakkablashuvi va markaziy hukumatning kuchayishi bilan professional amaldorlar paydo boʻlgan boʻlib, ular, hukmdorlarning fikriga koʻra, faqat qatʼiy belgilangan maosh bilan kifoyalanishi lozim boʻlgan. Amalda esa bu amaldorlar oʻz mavqeidan daromadlarni yashirish oshirish maqsadida foydalanishga harakat qilganlar.

U haqida korrupsiyaga qarshi kurashgan hukmdor sifatida xotira qolgan shaxs Uruningina – eramizdan avvalgi XXIV asrning ikkinchi yarmida Lagash shahar-davlatining shumerlar podshosi hisoblanadi. Korrupsiya uchun boshqalarga namuna boʻladigan va koʻpincha shafqatsiz jazolar qoʻllanishiga qaramay, unga qarshi kurash kutilgan natijalarga olib kelmagan. Eng yaxshi holatda xavfli jinoyatlarning oldini olishga erishilgan, lekin mayda kamomad va poraxoʻrlik darajasida korrupsiya ommaviy xarakterga ega boʻlgan. Korrupsiya muhokama qilingan dastlabki asar - «Artxa-shastra» - eramizdan avvalgi IV asrda Bxarat (Hindiston) vazirlaridan biri tomonidan Kautilya taxallusi ostida chop etilgan. Unda muallif «podshohning mulki, hatto kichik miqdorda boʻlsa ham, bu mulkni idora qiladiganlar tomonidan oʻzlashtirib olinishi mumkin emas» degan xulosa chiqargan.

Xuddi shu kabi muammolarga Qadimgi Misr firʼavnlari ham duch kelgan boʻlib, bu erda erkin dehqonlar, hunarmandlar va hatto harbiy aʼyonlarga nisbatan ham oʻzboshimchlik va zoʻravonlik ishlatgan hamda qonunbuzarliklarni oʻziga kasb qilib olgan amaldorlar byurokratik apparati yuzaga kelgandi. Bizning kunlarga etib kelgan Itaxotel degan shaxs oʻz pand-nasihatlarida quyidagicha tavsiya beradi: «Boshliq oldida belingni bukib taʼzim qil, shunda sening uyingda tartib boʻladi, sening maoshing joyida boʻladi, kim boshliqqa qarshilik

ko'rsatadign bo'lsa, uning hayoti oson kechmaydi, lekin u iltifot ko'rsatganda esa yashash ham oson bo'ladi»¹.

Sudyalar sotqinligi alohida tashvish uyg'otardi, chunki bu mulkning noqonuniy taqsimlanishiga va nizolarni huquq maydonidan tashqarida hal qilishga olib kelgan. Bejizga barcha dinlarda korrupsiya turlari orasida birinchi navbatda sudyalarni pora berib sotib olish qoralanmaydi: «...boshliq sovg'a talab qiladi, sudya pora evaziga sud qiladi, katta amaldorlar esa o'z xohishiga qarab bizlarni jazolaydi va ishlarni noto'g'ri talqin qiladi...»²; «Tuhfalar qabul qilma, chunki tuhfalar ko'zi ochiqlarni so'qir qilib qo'yadi va haq bo'lganlar ishini o'zgartirib yuboradi»; «Bir-biringizning mulkingizni noqonuniy o'zlashtirib olmang va boshqa kishilar mulkning bir qismini qasddan egallab olish niyatida hakamlarni pora berib sotib olmang» (Qur'oni karim, 2:188) va h.k.

Qadimgi Rim qonunlarida «corrumpere» atamasi «sudda ko'rsatmalarni pulga sotib olish» va «sudyani pora berib sotib olish» ma'nosida foydalanila boshlagan: «Nahotki sen sudda so'zlashda ishlarni tekshirish uchun tayinlangan va bu ish bo'yicha pora olgan sudya yoki vositachiini o'lim jazosi bilan jazolaydigan qonunni shafqatsiz deb hisoblaysiz?»³.

Nikkolo Makiavelli asarlari korrupsiyani anglab etishga muhim turtki bergan. U korrupsiyani kasallik, masalan, sil kasalligi bilan tenglashtirgan. Agar kasal o'tqazib yuborilgan bo'lsa, uni aniqlash oson, lekin davolash juda qiyin⁴.

XVIII asr oxirlaridan boshlab g'arb mamlakatlarida jamiyatning korrupsiyaga bo'lgan munosabatida tubburilish ro'y berdi. Liberal o'zgarishlar davlat hukumati uning qo'l ostidagi odamlar manfaatida mavjud va shu sababli fuqarolar amaldorlarning qonunga so'zsiz rioya qilishlari evaziga hukumatni boqadi degan shior ostida o'tgan. Xususan, 1787 yil qabul qilingan AQSh Konstitutsiyasiga muvofiq, pora olish aytib o'tilgan ikkita jinoyat turlaridan biri bo'lib, ular uchun

¹ Хрестоматия государства и права зарубежных стран. Древность и Средние века / сост. В. А. Томсинов. — М.: Зерцало, 1999; 2004. — С. 56.

² Библия. Ветхий Завет. — М., 1994. — С. 352.

³ Таблица IX. 3. Авл. Гелий / Законы XII таблиц. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / под ред. В. А. Томсинова. — М.: Зерцало, 1999. С. 120.

⁴ Макиавелли Н. Избранное. — М., 1989. — С. 78-79.

AQSh Prezidentiga impeachment e'lon qilinishi mumkin. Jamiyat davlat apparati ishi sifatiga tobora katta ta'sir ko'rsata boshlagan. Siyosiy partiyalar va davlat tomonidan tartibga solishning kuchayishi bilan yirik biznes va siyosiy partiyalar til birlashtirishi holatlarining o'sishi tashvish uyg'ota boshladi. Lekin shunga qaramay, XIX-XX asrlar davomida rivojlangan mamlakatlarda korrupsiya darajasi qolgan dunyo bilan taqqoslaganda ancha pasaydi⁵.

XIX va XX asrlar bo'sag'asi rivojlangan mamlakatlarda korrupsiya rivojlanishida yangi bosqich bo'ldi. Bir tomondan, davlat tomonidan tartibga solishning va mos ravishda, amaldor hukmronligining navbatdagi kuchayishi boshlandi. Boshqa tomondan – raqobat kurashida «davlatni pora berib sotib olish» - davlatning alohida mayda xizmatchilarini vaqti-vaqti bilan pora berib sotib olish emas, balki kapital manfaatlarini himoya qilish uchun yuqori mansabdagi amaldorlar va siyosatchilar faoliyatini to'g'ridan-to'g'ri bo'ysundirishga murojaat qiladigan yirik xususiy biznes vujudga kela boshladi. Siyosiy partiyalar ahamiyatining o'sishi bilan rivojlangan mamlakatlarda (ayniqsa, G'arbiy Yevropa mamlakatlarida Ikkinchi jahon urushidan keyin) partiya korrupsiyasi rivojlanib, bunda o'z manfaatlarini himoya qilish va ilgari surish uchun yirik firmalar va transmilliy korporatsiyalar nafaqat shaxsan siyosatchilarga, balki partiya kassasiga ham pul to'lay boshladi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yhati.

1. Хрестоматия государства и права зарубежных стран. Древность и Средние века / сост. В. А. Томсинов. — М.: Зерсало, 1999; 2004. — С. 56.
2. Библия. Ветхий Завет. — М., 1994. — С. 352.

⁵ Bardhan P. Corruption and development: a review of issues. — In: Political corruption: concepts and contexts / Ed. Heidenheimer A. J., Johnston M. 3rd ed. New Brunswick, NJ: Transaction, 2002. — ISBN 978-0-7658-0761-8 — P. 331. Glaeser E. L., Goldin C. Corruption and reform: an introduction (англ.) // NBER Working Paper 10775. 2004.

3. Таблитса ИХ. 3. Авл. Гелий / Законы ХИИ таблитс. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / под ред. В. А. Томсинова. — М.: Зерсало, 1999. С. 120.
4. Makiavelli N. Izbrannoe. — М., 1989. — S. 78-79.
5. Bardhan P. Corruption and development: a review of issues. — In: Political corruption: concepts and contexts / Ed. Heidenheimer A. J., Johnston M. 3rd ed. New Brunswick, NJ: Transaction, 2002. — ISBN 978-0-7658-0761-8 — P. 331.
6. Glaeser E. L., Goldin C. Corruption and reform: an introduction (angl.) // NBER Working Paper 10775. 2004.